

Kegyetlen játékok, tét nélkül

Az elhalasztott premie-
rek szerzője **Eörsi Ist-
ván**. Darabjait az el-
múlt korszak kultúrpo-
litikája többnyire az idő
próbatételére ítélte. A bemutatóhoz,
újabb előadáshoz csak az utóbbi
években jutó műveknek már azt kell
bizonyítaniuk, hogy nem pusztán
napi aktualitásokhoz kötődtek, hogy
évek, évtizedek múltán is érdekese-
sek.

Ebben a szezonban Egerben a **Sír-
kő és kakaó**ról, Veszprémben az **Egy
tisztáson** című darabról bizonyoso-
dott be, hogy nem évült el. Bár idő
múltával kétségtelenül másképp hat-
nak ezek a darabok, mint születésük
pillanatában. Korhoz kötöttek tet-
szenek a felhasznált formák, a válasz-
tott műfajok, időtállóan érvényesnek
hatnak viszont a megfogalmazódó
problémák. Megkopott a művekben
a politikai allegória, a birodalmi be-
rendezkedést érintő példázat, de fele-
rősödött a kegyetlen játékoság, a
mozdíthatatlan viszonyok közt zajló
cselekvés eredendően önhitt színpa-
diassága.

A **Sír-kő és kakaó**ban ma már első-
sorban nem a nyárspolgárság végle-
teiről készített traktátusra, a hatalom
és az alattvalók természetrajzát felvá-
zoló parabolára figyelünk. Fonto-
sabbnak hat az életformává alakuló
lelki kannibalizmus jelzése, a lakást (s
hatalmat) birtokló Toronyne és az
albérlő-alattvaló Piti házaspár között
szüntelen körökben zajló gyilkos
játzmák bemutatása. Hiányokkal,
kényszerpályákkal terhelt kelet-
európai létünkben mindez az életben-
maradás kínálkozó módjának, a túlél-
és lehetséges taktikájának tűnik.

Ugyanakkor a helyzetek groteszk
játékosága, a darab iróniája azt a fő-
lényet, a szellemi alapozású kívülről
is jelzi, amellyel (talán egyedül lehet-
séges módon) figyelhető a játzsma, a
pitiánerség végletei, az önfenntartó
és az önvészítő kicsinyesség közt zajló
küzdelem.

A másik darabban – melyet
Veszprémben **Párbaj egy tisztáson**
címmel játszanak – szintén érzékel-
hető a hangsúlyeltolódás. Már nem
csak az a morális csapda izgalmas a
műben, amelybe a tehetségét, felis-
meréseit – végső soron önmagát –
érvényesíteni akaró értelmiségi kerül-
het, ha a világalakítás tevékeny kény-
szerét az adott rendszer terméketlen
logikájának elfogadásával kapcsolja
össze. Martinovics Ignácnak a darab-
ban megidézett példája többre is utal:
hogyan hasadhat ki a szellem légha-
jója. Ahelyett, hogy a jelenkor át-
tekinthetetlen rengetegje fölé szállna
vagy másféle vidékek felé indulna,
visszahullik a bozotos, tönkökkel teli
erdei tisztásra. Az elképzeléssel, a
konstrukcióval is baj lehet, nem csak
a rendelkezésre álló selejtes alap-
anyaggal. Az öndefiníciót nem he-
lyettesítheti a körülmények megneve-
zése. A hivatalnokok ostoba terrorjá-
nak elátkozása nem teremt mentsé-
get mások éleseszű manipulálásá-
hoz. Az elfogadhatatlan rend tagja-
ként átélt fogságélményt nem kom-
penzálhatja a belső gátak teljes le-
rombolása. A tehetség csak önmaga
gyötrelmes gyökértelenségét erősít-
heti meg, ha az elvekről, eszmékről
leválva, az erkölcsi elkötelezettségtől
mentesülve igyekszik létezni.

A politika primér színpadiasságá-
nak viszonyai között a szellem többér-
telmű játékaikéi vészterhes játzsma-
kba fordulnak. Nyerni sem lehet velük,
de túlélni is képtelenség őket. Az Apát
abban téved, hogy nem érzékeli: gon-
dolatai is annak a működésrendnek a
termékei, amelyet szüntelenül kár-
hoztat, s amely szüntelenül kárhoza-
tos lépésekre kényszeríti. Egy önma-
gát uralni képtelen ember a szabad-
ság belső megalapozása nélkül a tö-
kéletes szabadság előfeltevéseivel él.
A szellem határtalan lehetőségeivel,
a rugalmas gondolkodás tágasságá-
val hiszi meghaladni önmaga korlátait
s a külső viszonyok teremtette gáta-

kat. A normák teljes tagadásából azonban nem teremt új normákat. Így csak megerősíteni képes azt a rendszert, amelyet megszüntetni igyekszik. Csak saját sorsát pecsételi meg – másokat is katasztrófába sodorva, holott azt reméli, hogy egy összeomló birodalomról mondja ki végső ítéleteit.

Rajhona Ádám nagyszerű alakításában az Apát figuráját egyaránt jellemzi a szellemi fölényből következő keserű irónia, a bátor öngúny, illetve a többiekénél kiszolgáltatottabb helyzetbe sodró frusztráltság, a legyőzni képtelen félelem kísértése. Ugyanakkor a másfajta sorsok, eltérő élettaktikák hasonló súlyú megszólaltatása hiányzik a veszprémi előadásból. (A rendező Paál István.) Nem érzékeljük a szellemi párbaj folyton változó erőviszonyait, többértékű helyzeteit.

Az egri előadásban (rendező Éry-Kovács András) sincs igazán tétje a játszmáknak. Sem a darabban, sem a színpadon. Mulatságos, sokszor a bohózatba csúszó komédiát látunk. A tét nélküli játékokból itt is csak egy nagyszerű játékos emelkedik ki. Az egri főszereplő a Toronynét alakító M. Horváth József nem a férfiasság elemeit viszi bele a női szerepbe, hanem férfiként a nőiség gesztusait karikírozza. Minden mozdulata, mondata imitátori játék, önfeledt pojácaság, pipiskedő előkelőség. Mindez a hatalomhoz való viszony átalakulását jelzi. Nyoma sincs már a hatalom démonikuságának, a működését kísérő misztikus félelemnek. A manipulátori játék átértékelődik, öntetszelgő póznak, hamis nevetést kiváltó hazug komédiának tetszik. Az Apát tragikus sorsát is ez a felismerés teszi menthetetlenül komikussá. Hatalmi játékok kisszerű bohóctréfáiban egész személyiségét próbára téve, teljes erőbedobással vesz.

Sándor L. István